

Dilsel Çeşitliliğin Sınırları: Türkçenin Azrak Dil Özellikleri

Çağrı Akkuş¹, Özge Can²

ORCID: ¹0009-0008-9175-4129, ²0000-0003-2864-2649

^{1,2} Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Genel Dilbilim Bölümü,
Buca/İzmir

¹cagriakkus2@gmail.com, ²ozge.can@deu.edu.tr

(Gönderilme tarihi 31 Temmuz 2024; Kabul edilme tarihi 21 Ekim 2024)

ÖZ: Dilin evrensel özelliklerini anlama çabası, sıklıkla diller arasında ortak yapısal özelliklerin saptanmasıyla gelişen dil tipolojisi çalışmalarını ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmalar dillerin genel özellikleri üzerine yoğunlaşmakta, genellemelerin dışında kalan, diğer bir deyişle dillerde daha az görülen özellikler *genel kurallara aykırı* olarak etiketlenmektedir. Oysaki genellemelerin dışında bırakılan bu özellikler dilsel çeşitliliğin sınırlarının ortaya koyulmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. *Ender, çok ender, seyrek* ve *tekçil* terimleriyle ulamlandırılan genel kuralların dışında kalan özellikler bu çalışmada 'azrak dil özellikleri' başlığı altında toplanmış, Türkçenin dünya dillerine göre sahip olduğu azrak özelliklerini saptamak ve ortaya çıkan özellikleri Cysouw (2011)'in ≤%7.2'lik eşiği temelinde ulamlandırmak amacıyla *World Atlas of Language Structures* (İng. Dil Yapılarının Dünya Atlası) çevrimiçi veritabanı kullanılmıştır. Elde edilen verilere göre Türkçede yüksek ön yuvarlak ünlü /y/ ve orta ön yuvarlak ünlü /ø/ sesbirimlerinin aynı anda sayıncada bulunması (%4), tanıtsallığın zaman ulamının bir parçası olması (%5.7) ve belirli tanımlık bulunmaması ancak belirsiz tanımlığın bulunması (%7.2) olmak üzere üç *seyrek* azrak özellik saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: dilsel çeşitlilik, azrak dil özellikleri, dil evrenselleri, dil tipolojisi

---

The Fringes of Linguistic Variety: The Rare Features of Turkish

ABSTRACT: The effort to understand the universal features of language often brings linguistic typology studies, which develop by identifying common structural features among languages, to the forefront. These studies focus on the general features of languages while features that fall outside of generalizations, in other words, those that are less frequently seen in languages, are labeled as exceptions to generalizations. However, features that are considered exceptions to the generalizations have a vital role in revealing the limits of linguistic variety. In this study, the features that are exceptions to the generalizations, categorized by the terms *rara*, *rarissima*, *infrequent* and *unique*, are gathered under the title of ‘rare linguistic features’. World Atlas of Language Structures online database was used to determine the rare language features Turkish has compared to the world languages and to categorize the resulting features based on Cysouw’s (2011) threshold of $\leq 7.2\%$. According to the data obtained, three rare infrequent features were determined in Turkish: the simultaneous presence of high front rounded vowel /y/ and middle front rounded /ø/ phonemes in the inventory (%4), evidentiality being a part of the tense system (%5.7) and having no definite article but indefinite article.

Keywords: linguistic variety, rare linguistic features, linguistic universals, linguistic typology

1 Giriş

Dil üzerine yapılan en eski çalışmalar, sıklıkla dillerin yapısal özelliklerini saptamak üzerine olmuştur. Yapı incelemeleriyle dillerin birbirlerinden ayrıştırılması ve buna göre sınıflandırılması da dil tipolojisi çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Bu türden çalışmalar, öncelikle dillerin genel özelliklerini ortaya çıkarmayı, buna bağlı olarak da farklı diller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları saptamayı amaçlamaktadır. İlk dil tipoloji çalışmalarında biçimbilimsel ayrımlar gözetilmiş ve dünya dilleri üç farklı biçimde sınıflandırılmıştır (İng. classification), daha sonra dillerdeki biçimbilimsel özellikler ile dilin diğer yapıları arasında bağıntı (İng. correlation) kurularak dil evrensellerine (İng. language universals) ulaşılmıştır (Comrie, 1988, s. 145). Dil evrenselleri bütün diller tarafından paylaşılan özelliklere gönderimde bulunmaktadır (Hockett, 1963, s. 1). Son dönemlerde gerçekleştirilen tipoloji çalışmaları ise büyük oranda dillerin genel özellikleri ve

işleyişi üzerine yoğunlaşmakta, genellemelerin dışında kalan, diğer bir deyişle dillerde daha az sıklıkla görülen özellikler için de sadece ‘*genel kurallara aykırı*’ (İng. exceptions to generalizations) açıklaması yapılmaktadır (Cysouw ve Wohlgemuth, 2010, s. 1). Ne var ki bilimsel bakış açısı genel kuralların dışında kalan durumların da kuramsal olarak belirli bir konuma yerleştirilmesini ve açıklanmasını gerektirir. Tam da bu noktada, Cysouw ve Wohlgemuth (2010, s. 1) dillerde azrak¹ özelliklerin en az dil evrenselleri kadar insan dilinin doğası ve sınırları hakkında bilgi verebileceğini öne sürmektedir. Buna göre azrak dil özelliklerinin incelenmesinde dört farklı amaç ve yarardan söz etmek olasıdır:

- (i) Azrak özelliklerin incelenmesi insan dilinin çeşitliliğini ve sınırlarını kavramımıza yardımcı olmaktadır. Plank ve Schellinger (1997) azrak özelliklerin ortaya koyduğu karşı örnekleri halihazırda var olan kuramların ve genellemelerin gidişatını bozan unsurlar olarak görmek yerine, bu özelliklerin kayıt altına alınması ve yorumlanması sayesinde insan dili hakkında daha derin ve kesin yargılara ulaşabileceğimizi öne sürmektedirler;
- (ii) Azrak özelliklerin incelenmesindeki bir başka amaç insan dilinin olası sınırları hakkındaki önyargıları yıkmaktır; bu özelliklerin araştırılması sayesinde var olmadığı düşünülen özelliklerin varlığı kanıtlanabilir ya da genellemelere karşı örnekler sunulabilir;
- (iii) Azrak özellikler, diller arasındaki tarihsel bağlantıları saptamak için de kullanılabilir. İki dil arasında ortak bir azrak özelliğin bulunması o dillerin önceden etkileşimde bulunduğu ve/ya ortak bir soydan geldiğine işaret edebilir;
- (iv) Azrak özelliklerin ortaya çıkardığı en önemli sorulardan birisi azrak özelliklerin dile yönelik kuramsal yaklaşımlardaki konumunun ne olduğudur; bu nedenle dilbilimsel kuramlar insan dilinin azrak özelliklerini kapsayacak biçimde gözden geçirilmelidir (Cysouw ve Wohlgemuth, 2010, s. 3).

Cysouw (2011)’in de söz ettiği gibi, azrak dil özellikleri sadece dilsel çeşitliliği konu eden geniş veritabanları aracılığıyla saptanabilmektedir. Bu bağlamda ele

---

¹ Az tabanı ve ‘daha’, ‘oldukça’ anlamı sağlayan {-rAk} biçimbiriminin bir araya gelmesiyle oluşturulan azrak sözcükbirimi çalışmamızda İngilizce ‘nadir’ anlamına gelen *rare* sözcüğünün yerine kullanılarak terimleştirilmiştir. Şemsiye terim olarak kullanıldığımız *azrak* terimi altında ender, çok ender, görece ender, tekçil vb. gibi dünya dillerinde azca görülen özellikleri tanımlayan diğer terimler barınmaktadır. Alt terimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. §2.2.

alınabilecek veritabanları; *Phonetics Information Base and Lexicon* (Sesbilgisi Bilgi Tabanı ve Sözlükçesi - Moran ve McCloy, 2019) (PHOIBLE), Glottolog (Hammarström vd., 2024), Ethnologue (Eberhard, Simons ve Fenning, 2024), *Atlas of Pidgin and Creole Language Structures* (Kırma ve Karma Dil Yapıları Atlası - Michaelis vd., 2013) (APiCS) ve *World Atlas of Language Structures* (Dil Yapılarının Dünya Atlası - Dryer ve Haspelmath (2013) (WALS) olarak sıralanabilir. Çalışmamızın kapsamı ve hedef veriye ulaşım uygunluğu olmak üzere iki önemli ölçüt gözetildiğinde, söz konusu bu veritabanları arasında amacımıza en uygununun WALS olduğu sonucuna varılmıştır; çünkü bu veritabanı yukarıda sıraladığımız diğer veritabanlarına kıyasla, sesbilim, biçimbilim, sözdizim ve anlambilim gibi tipolojik özellikleri kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Sözgelimi PHOIBLE sadece dünya dillerinin ses sayımcalarına odaklanmakta, bu veritabanında Türkçe ile ilgili herhangi bir girdi bulunmamaktadır. APiCS sadece kırma ve karma dillerin yapısal özelliklerini incelemekte, Ethnologue ve Glottolog veritabanları ise dünyadaki dil aileleri ve bu dillerin coğrafi konumlarını ele almaktadır ve azrak özellikleri saptamamızı sağlayacak yapısal özelliklere yer vermemektedir. Gelinek noktada WALS'ten elde edilen veriler çerçevesinde Türkçede azrak özelliklerin olup olmadığının saptanmasına bağlı olarak bu özelliklerin neler olduğu ve sıklıklarına göre *ender*, *çok ender*, *seyrek* ve/veya *tekçil* özellikler olarak ulamlandırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmamızda yanıtlamayı hedeflediğimiz araştırma soruları şunlardır:

- i. Türkçenin azrak dil özellikleri nelerdir?
- ii. Türkçenin azrak özelliklerinin dünya dilleri arasında görülme sıklığı ve oranı nedir?
- iii. Türkçede azrak olarak etiketlenen özellikler *ender*, *çok ender*, *seyrek* ve/ya *tekçil* olarak ulamlandırılabilir mi?

Çalışmanın araştırma sorularının yanıtlanması amacıyla öncelikle alanın önde gelen araştırmacıları ışığında dil tipolojisinin ana hatlarına kimi örneklerle değinilip azrak dil özelliklerine ilişkin terimlere yer verilecektir.

2 Kuramsal Çerçeve

2.1 Dil tipolojisine kısa bir bakış

Dil tipolojisi çalışmalarında araştırmacılar sınıflandırma yapmak ve bağıntı kurmak üzere iki ana hedefe odaklanmaktadır (Comrie, 1988, s. 145). Tipoloji alanında yapılan ilk sınıflandırma çalışmalarında biçimbilimsel ölçütler dikkate alınmış, Schleicher (1859)'un geleneksel biçimbilimsel sınıflandırması dillerin biçimbirimleri kodlama yöntemlerini göz önünde bulundurarak dünya dillerini *yalınlayan* (İng. *isolating*), *ekleyen* (İng. *agglutinating*) ve *çekimleyen* (İng. *inflectional*) olmak üzere üç farklı sınıfa ayırmıştır (Croft, 1990, s. 45). Bu çerçevede, sözelimi Çince gibi yalınlayan dillerde sözcükler üzerinde biçimbilimsel işlemler yapılmamakta (Booij, 2005, s. 41) ve sözcükler genelde tek biçimbirimden oluşan, üzerinde sayı veya cinsiyet işaretlenmeyen basit sözcüklerden oluşmaktadır (Fábregas ve Scalise, 2012, s. 40). Ekleyen dillerde ise karmaşık sözcükler bulunmakta ve bu sözcükler biçimbirimlerine ayrılabilenekte, her biçimbirim işlevi ve/ya içeriğine göre ayrıştırılabilmektedir (Lieber, 2009, s. 133). Örneğin ekleyen bir dil olan Türkçede *evler* sözcükbiçimi, *ev* sözlüksel biçimbirimi ve çoğul biçimbirimi {-lAr}'dan oluşmaktadır. Çekimleyen dillerde tek bir ek, birden fazla dilbilgisel işlevi yerine getirmektedir ve çoğu durumda, ekleyen dillerin aksine, bu ekler daha küçük biçimbirimlere bölünememektedir. Latince'den örnek vermek gerekirse bu dilde *sev-* eyleminin 1. TKL çekimi olan *amō* ('ben seviyorum') anlatımında *-ō* birimiyle aynı anda hem zaman ve görünüş, hem özne-yüklem uyumu, hem de çatı ve kip kodlanmaktadır (Kroeger, 2005, s. 22). Sözümlü ettiğimiz bu biçimbilimsel özellikler 19. ve 20. yy. boyunca tipoloji çalışmalarının en önemli ölçütünü oluşturmuştur (Aikhenvald ve Dixon, 2017, s. 5). Ne var ki, bütün dilleri biçimbilimsel özellikler gibi tek bir dilbilgisel değıştirgene indirgeyerek inceleyen geleneksel tipoloji çalışmalarındaki bütüncül yaklaşımın yeterliliğı diğer dilbilimciler için bir tartışma konusu olmuştur (Song, 2001, s. 43). Bu noktada tipoloji çalışmalarına niceliksel bir temel oluşturmak isteyen Joseph Greenberg (1963), bir dilde bulunan biçimsel özelliklerin türünü ve derecesini sayısal verilerle saptamayı sağlayan bir strateji geliştirmiştir ve dillerin sadece biçimbilimsel olarak belirli bir sınıfa indirgenemeyeceğini ortaya koymuştur (Croft, 1990, s. 47). Greenberg, tipoloji çalışmalarında daha *parçasal* (İng. *partial*) bir yaklaşım tercih etmiş, dil evrensellerine ulaşmak için dillerin belirli özellikleri arasında hiyerarşik düzen ve anlamlı bağlantılar kurmuştur (Iacobini, 2006, s. 281).

Greenberg'e göre dil evrenselleri çoğunlukla biçimbilim ve sözcük dizilişi ile ilgili işlevsel ve ulamsal genellemelerdir, bu genellemeler "eğer bir dilde X varsa, o dilde Y de vardır" biçimindeki önermelerden oluşmaktadır. Öte yandan, bu önermelerin aksi doğru değıldir yani Y özelliğinin görüldüğü durumlarda X

özelliği de görölmek zorunda değildir (1963, s. 73). Sözelimi, Evrensel 3'e göre "EÖN dizilişine sahip dillerde her zaman önkonum ilgeçleri bulunmaktadır" ancak bu önermenin aksi, yani "önkonum ilgeçlerine sahip her dil EÖN dizilişine sahiptir" çıkarımı doğru olmayacaktır. Bu noktada aksi önermenin geçerli olmayacağını doğrulamak için önkonum ilgeçlerine sahip İngilizce dili ele alınabilir; çünkü İngilizce, önkonum ilgeçlerine sahip dillerden birisi olsa da EÖN değil, ÖEN sözcük dizilişine sahiptir. Burada bir örneğini sunduğumuz dil evrenselleri çerçevesinde çözümlenemeyen ve §2.2'de ayrıntıları yer alan 'genel kurallara aykırı' durumlar, Ferguson (1978, s. 13)'ün de temas ettiği gibi özel koşullarla, çelişen evrensellerle ve/ya artsüremli geçiş süreçleriyle açıklanmaktadır. Bir anlamda dilsel çeşitliliğin zemini olan bu türden 'genel kurallara aykırı' durumlar, bu çalışmada azrak tipolojik özellikler çerçevesinde Türkçe özelinde incelenmektedir, bu nedenle bir sonraki bölümde azrak dil özellikleri konu edilmektedir.

2.2 Azrak dil özellikleri

Latince 'ender' anlamına gelen *rarum* sözcüğü ilk olarak Alman dilbilimci Frans Plank tarafından dilbilimsel bir terim olarak kullanılmış; alanyazında azrak özellikleri konu eden ilk çalışmalar da yine Plank'ın da konuşmacı olarak katıldığı Almanya, Leipzig'de toplanan 'Rara & Rarissima' kurultayındaki çalışmalar olmuştur. Bu noktada azrak özellikleri tanımlayan terimleri ayrıntılandırmadan önce, bir anlamda azrak dil özelliklerine yönelik alanyazını oluşturan bu kurultaydaki başlıca çalışmalara kısaca değinmekte yarar var. İlk olarak Larry M. Hyman geniş çaplı tipolojik genellemeler gibi az görölen özelliklerin de tutarlı bir biçimde incelenmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur; bu öneri üzerine Jan Wohlgemuth, David Gil, Orin D. Gensler ve Michael Cysouw'un düzenlediği bu kurultayda elliden fazla bildiriye yer verilmiştir (Wohlgemuth ve Cysouw, 2010, s. v). Kurultayda sunulan bildirilerden seçilen yaklaşık otuz makale *Rara & Rarissima* (Ender ve Çok Ender) ve *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* (Evrenselleri Yeniden Düşünmek: Azraklıklar Dilbilimsel Kuramı Nasıl Etkiler?) olmak üzere iki ayrı kitapta toplanmıştır. Bu kitapların ilkinde belirli dillerdeki azrak özellikler betimlenmekte ve çözümlenmektedir, ikinci kitapta ise azrak özelliklerin dilbilimsel kuramlar ve evrenseller üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. *Rara & Rarissima* kitabında sesbilim (Butskhrikidze, 2010; Helmbrecht, 2010; Tuttle, 2010), biçimbilim (Hyman, 2010; McFarland, 2010; Nitz ve Nordhoff, 2010; Pilot-Raichoor, 2010), sözdizim (De Vogelaer ve van der Auwera, 2010; Rhodes, 2010; Singer, 2010; Voisin-Nouguier, 2010), zaman ve görünüş ulamları (Haude,

2010; Kelkar-Stephan, 2010), sosyal gösterim² (Gerner ve Bisang, 2010), terimbilgisi (Uusküla ve Sutrop, 2010) ve tipoloji (Berge, 2010; Klamer ve Kratochvíl, 2010) alanlarıyla ilişkili belirli azrak özellikler incelenmektedir. Diğer yandan, *Rethinking Universals* kitabında yer alan çalışmalar azrak dil özelliklerinin dilbilim kuramları üzerindeki etkisini; tipoloji (Cysouw ve Wohlgemuth, 2010; Harris, 2010; Wichmann ve Holman, 2010), dilbilgisi (Rijkhoff, 2010), sayı dizgeleri (Hammarström, 2010; Hanke, 2010), sözdizim (Newmeyer, 2010), durum işaretleme (Malchukov, 2010); olumsuzluk (Miestamo, 2010), sesbilim (Iosad, 2010) ve tehlikedeki diller (Wohlgemuth, 2010) gibi çeşitli alt konularla ilişkilendirerek tartışmaktadır.

Plank'a dönecek olursak, araştırmacının 2000 yılında çevrimiçi bir veritabanı olarak ortaya sürdüğü *Das grammatische Raritätenkabinett* (Dilbilgisel Enderlikler Dolabı; buradan sonra DED) adındaki internet sayfasında dünya dillerinde azrak görülen dilsel özelliklere yer vermektedir. DED'de numaralandırılan azrak özellikler *ender* (İng. rarum, rara), *çok ender* (İng. rarissimum, rarissima), *tekil* (İng. singulare) ve *seyrek* (İng. infrequentale) terimleri ile etiketlenilmektedir. Plank (2000)'e göre *ender* terimi dünya dilleri arasında azrak olarak görülen özelliklere gönderimde bulunmaktadır, araştırmacı aynı zamanda *ender* terimini bizim *kalımsal bağımsızlık ve/ya bölgesel aralık* olarak terimleştirebileceğimiz türden iki belirli ölçütü sınırlamaktadır. Kalımsal bağımsızlık ölçütüne göre *ender* olarak etiketlenen bir dil özelliği içinde bulunduğu dil ailesinin diğer üyelerince yinelenen kalımsal bir özellik olmamalıdır. Bölgesel aralık ölçütü de benzer bir biçimde bölgesel dil kümelerinde ya da *yayılm alanında* (İng. diffusion area) dillerarası etkileşim yoluyla taşınan azrak dilsel özelliklerin *ender* bir özellik olarak ele alınmasını önlemektedir. Özetle, *ender* dil özellikleri bir dil ailesinin ya da dil bölgesinin diğer üyelerinde bile gözlemlenemeyecek kadar azrak görülen özelliklerdir. Örneğin *bil-* (İng. to know) anlamı taşıyan sözcüklerin *gör-* (İng. to see) eylemi yerine *duy-* (İng. to hear) gibi diğer duysal eylemlerle bağlantılı olması dillerde beklenmeyen bir durumdur (Sweetser, 1990, s. 37). Bu açıdan Hausa, Suya ve bazı yerli Avustralyalı dillerinde *bil-*, *düşün-* (İng. to think), *hatırla-* (İng. to remember) gibi bilişsel eylemlerin artsüremliler olarak *gör-* eylemi yerine *duy-* eylemiyle ilişkili olmaları *ender* bir özellik olarak ele alınabilir

---

² Sosyal gösterim, sözelimi Fransızcadaki tekil kişi adları olarak kullanılan resmi olmayan *tu* (sen) ve resmi olan *vous* (siz) ayrımında olduğu gibi, konuşmada yer alan katılımcıların sosyal konumunu işaretlemek için bir dilde başvurulan sözcüksel veya dilbilgisel yöntemlere gönderimde bulunur (Levinson, 1983: 89 aktaran Gerner ve Bisang, 2010).

(Plank, 2000). Söz konusu özellik aşağıda (1)'deki gibi örneklendirilebilir (Evans ve Wilkins, 2000, s. 570).

(1) *Pitjantjatjara Dili*

iriti-la	takata	kuli-ntja	wiya.
<i>uzun.önce-BUL</i>	<i>doktor</i>	<i>duy/bil-ADLŞTR</i>	<i>OLMSZ</i>
'eski zamanlarda/eskiden doktor bilmezdik'.			

(1)'de, Avustralya yerli dillerinden Pitjantjatjara dilinde *bil-* eylemi ile *duy-* eylemi arasındaki anlamsal bağlantı açıkça görülmektedir.

Plank (2000), *ender* özelliklerin aksine kahtımsal ve/ya bölgesel olarak gözlemlenebilen nadir özellikleri *seyrek* olarak terimleştirmiştir ve *seyrek* terimi ile *dil ailesi özelliğı* (İng. family possession) terimini birbirlerinin yerine geçecek biçimde de kullanmaktadır. Örneğın DED'de 136 ile numaralandırılmış, eylemlerin geçmiş dışında kişi ve sayı açısından özne ile uyum sağlaması ancak geçmişte cinsiyet ve sayı açısından özneyle uyum sağlaması Slav dillerine ait *seyrek* bir özelliktir. Araştırmacının sadece '*ender* özellikten daha azrak' olarak tanımladığı *çok ender* dil özelliklerine ise Malaya-Polinezya dil ailesinden Kambera dilinde sıfatların kendine ait bir ulama sahip olmaması ancak belirteçler için ayrı bir ulamın bulunması örnek gösterilebilir (Klamer, 1998 aktaran Plank, 2000). Son olarak, *tekil* terimi sadece tek bir dile ait dilsel özelliklere gönderimde bulunmaktadır. *Seyrek-dil ailesi özelliğı* terimlerinde olduğu gibi, Plank (2000) *tekil* terimi ile *eşsiz* (İng. nonesuch) terimini birbirlerinin yerine geçecek biçimde kullanmaktadır. Çin-Tibet dil ailesinden ve Nepal'de konuşulan Belhare dilinde belirli tanımlığın eşlik edeceği sıfatın içeriğine (renk ya da diğeri nitelikler) göre farklılık göstermesi *tekil* özellikler için örnek gösterilebilir (Bickel, 2001 aktaran Plank, 2000). Aşağıda söz konusu *tekil* özellik örneklendirilmektedir (Bickel, 2017, s. 701).

(2) *Belhare Dili*

a. phabeleŋ=ma	khim
<i>kırmızı.TAN</i>	<i>ev</i>
'kırmızı ev'	
b. ei?= na	khim
<i>büyük.TAN</i>	<i>ev</i>
'büyük ev'	

(2)'de gösterilen =*ma* kaynaşık belirli tanımlayıcısı renk bildiren sıfatlardan önce kodlanmaktadır, =*na* kaynaşık belirli tanımlayıcısı ise diğeri sıfatlarla (bu örnekte boyut bildiren 'büyük' sıfatıyla) birlikte kodlanmaktadır.

Alanyazında Plank'ın ortaya koyduğu *ender*, *çok ender*, *seyrek* ve *tekil* terimlerinin sınırları henüz kesin bir biçimde belirlenmemiştir. Ne var ki, Bickel ve Nichols (2003), Frerick (2006), Cysouw ve Wohlgemuth (2010) gibi araştırmacılar azrak dil özellikleri çerçevesinde kullanılan kimi terimleri farklı yönlerden ele almaktadır. Bickel ve Nichols (2003, s. 3) *ender* terimini *mutlak ender* (İng. absolute rara) ve *görece ender* (İng. relative rara) olmak üzere iki alt türe ayırmaktadır (aktaran Cysouw ve Wohlgemuth, 2010). *Tam ender*, Plank (2000)'in *ender* terimiyle eşken, Bickel ve Nichols'ün *görece ender* terimi küresel boyutta azrak olarak görülen ancak bölgesel veya kalımsal olarak yaygın görülen özelliklere gönderimde bulunmaktadır. Bu açıdan *görece ender* teriminin Plank (2000)'in *seyrek* terimi için yeğlendiğini söyleyebiliriz. Frerick (2006, s. 10 aktaran Bickel, 2010) ve Cysouw ve Wohlgemuth (2010 s. 2) sadece tek bir dilde görülen özellikler için kullanılan *tekil* (İng. singulare) teriminin sayı ulamına gönderimde bulunan *tekil* (İng. singular) terimi ile karıştırılabileceğini öne sürerek *tekil* (İng. singulare) terimi yerine *tekçil* (İng. unique) teriminin kullanılmasını yeğlemektedirler. Cysouw ve Wohlgemuth (2010), Plank'ın *ender*, *çok ender* ve *seyrek* terimlerini benimserken; Frerick (2006), Bickel ve Nichols'ün ortaya koyduğu *mutlak ender* ve *görece ender* terimlerinin yanı sıra Cysouw ve Wohlgemuth (2010) gibi Plank'ın *çok ender* terimine de terminolojisinde yer vermektedir. Şimdi buraya kadar sözünü ettiğimiz *ender*, *çok ender*, *tekil* ve *seyrek* terimlerinin araştırmacılarca kullanımını bir tablo üzerinde somutlaştıralım.

Tablo 1. Azrak Dil Özellikleri Terimleri

Plank (2000)	Bickel ve Nichols (2003)	Frerick (2006)	Cysouw ve Wohlgemuth (2010)
Ender	Mutlak Ender	Ender	Ender
Çok Ender	-	Çok Ender	Çok Ender
Seyrek, Dil Ailesi Özelliği	Görece Ender	Görece Ender	Seyrek
Tekil, Eşsiz	-	Tekçil	Tekçil

Azrak dil özelliklerine ilişkin ilk terimleri ortaya koyan Plank (2000), bu terimler arasında niceliksel bir ulamlandırma yapılmasını sağlayacak değişkenlerden söz etmemektedir. Benzer bir biçimde Bickel ve Nichols (2003)'ün çalışmalarında da terimler arasında niceliksel bir ayırım belirlenmemiştir. Azrak dil özelliklerine matematiksel bir eşik belirlemeye ve terimler arasındaki belirsizliği gidermeye

alışan ilk isim Frerick (2006) olmuştur. Araştırmacı dünya dillerinde $\leq 5\%$ oranında sıklık gösteren dilsel özellikleri *ender*, $\leq 1\%$ sıklık gösteren dilsel özellikleri ise *ok ender* olarak ulamlandırmakta, diğer yandan *görece ender* ve *tekçil* zellikleri niteliksel yönleri çerçevesinde tanımlamakta ve bu özellikler için niceliksel bir lt belirlenmemektedir. Her ne kadar Frerick (2006)'nın *ender* ve *ok ender* dil özelliklerini ayırt etmek için belirlemiş olduğu yüzdelik eşiklere Cysouw ve Wohlgemuth (2010) ve Wohlgemuth (2010) gibi diğer araştırmacılar başvursa da, bu yüzdelikler değişmez bir başvuru noktası gibi görünmemektedir. Örneğin Cysouw (2011) $\leq 7.2\%$ oranında sıklık gösteren dilsel özellikleri de azrak olarak kabul etmektedir. Biz de bu noktada niceliksel verilerin dilbilim çalışmalarında büyük önem taşımasını göz önünde bulundurarak (Chen ve Liu, 2014), çalışmamıza daha geniş bir inceleme alanı sağlayacağını öngördüğümüz Cysouw (2011)'in $\leq 7.2\%$ oranını azrak özellikleri saptamak için bir eşik olarak belirledik. Frerick (2006) ve Cysouw ve Wohlgemuth (2010)'un ulamlandırmaları ve terminolojileri arasında araştırmamızın gidişatını önemli lde etkileyecek bir uyumsuzluk bulunmadığı için de, bu çalışmada en güncel olan Cysouw ve Wohlgemuth (2010)'u yeğledik.

3 Veritabanı ve Yöntem

Araştırmamızın veritabanını ilkin bir kitap olarak Haspelmath, Dryer, Gil ve Comrie tarafından Max Plank Evrimsel Antropoloji Enstitüsü'nde 2005 yılının Temmuz ayında Oxford niversitesi tarafından yayımlanmış ve 2008 yılının Nisan ayında <http://wals.info> adresinde evrimii olarak kullanıma açılmış olan WALS veritabanı (Haspelmath, 2009, s. 283, 296) oluşturmaktadır. WALS'te güncel olarak 2662 dil yer almaktadır ve bu diller toplam 192 farklı yapısal zellik (İng. feature) açısından ele alınmaktadır. Söz konusu yapısal özellikler *sesbilim* (İng. phonology), *biçimbilim* (İng. morphology), *adsıl ulamlar* (İng. nominal categories), *adsıl sözdizim* (İng. nominal syntax), *eylemcil ulamlar* (İng. verbal categories), *sözcük dizilişi* (İng. word order), *yaldn tümceler* (İng. simple clauses), *bileşik tümceler* (İng. complex clauses), *sözlükçe* (İng. lexicon) ve *diğerleri* (İng. others) olmak üzere on farklı ulama ayrılmaktadır. Her yapısal özellik en az iki, en fazla yirmi sekiz farklı *değere* (İng. value) sahip olacak biçimde kodlanmaktadır. Değerler, dillerin yapısal özelliklerinin dünya dilleri arasındaki çeşitli görünümleri ve gerekleşimleri olarak açıklanabilir. zelliklerin ve değerlerin WALS zerindeki görünümüne örnek olarak aşağıda Resim 1'de sesbilimsel bir özellik olan 13. Özellik *Ton* (İng. Tone) için olan girdi gösterilmektedir (Maddieson, 2013).

Resim 1. WALS'te 13A Kodlu Ton Özelliği

Feature 13A: Tone

0
▼

This feature is described in the text of chapter 13 [Tone](#) by [Ian Maddieson](#) [cite](#)

You may combine this feature with another one. Start typing the feature name or number in the field below.

Values

☐	No tones	307
☒	Simple tone system	132
☐	Complex tone system	88

Resim 1’de 527 dildeki ton özelliği ‘karmaşık ton dizgesi’, ‘basit ton dizgesi’ ve ‘ton bulunmuyor’ (İng. no tones) olacak biçimde üç ayrı değer açısından sınıflandırılmaktadır, Türkçenin bu gibi 154 farklı özelliğine ve bu özelliklerin çeşitli değerlerine WALS’ten erişim sağlanabilmektedir. WALS’teki bu özelliklere erişim sağlandıktan sonra azrak özelliklerin saptanması için klasik olasılık kuralı kullanılmıştır. Aşağıda Formül 1’de klasik olasılık kuralı gösterilmektedir (Yüzer, 2009, s. 75).

Formül 1. Klasik Olasılık Kuralı

$$P(A) = \frac{A \text{ olayında \u00e7erilen sonu\u00e7 sayısı}}{\text{Deneyin toplam sonu\u00e7 sayısı}}$$

Formül 1’de, P *olasılığı* (İng. probability) temsil ederken, A birden çok sonuçtan oluşan bileşik olaya gönderimde bulunmaktadır (Yüzer, 2009, s. 72). Örnek olarak, Resim 1’de de gösterilen ‘Ton’ özelliğini ele alalım. Olasılığını bulmak istediğimiz bileşik olay (A) olarak ‘ton bulunmuyor’ değerini seçtiğimizde kesir işleminin payına, yani *A olayında \u00e7erilen sonu\u00e7 sayısına*, ‘ton bulunmuyor’ için verilen değer olan 307 yazılır. Payda bölümüne, yani *deneyin toplam sonu\u00e7 sayısına*, bütün değerlerin toplamı olan 527 (307+132+88) sayısı yazılır.

Hesaplama sonucunda $\frac{307}{527} = 0,58$ oranı elde edilmektedir. Ton özelliğinin ‘ton bulunmuyor’ değerinin gerçekleşme olasılığını yüzdeye çevirmek için ise elde ettiğimiz sonuç 100 ile çarpılır:

$$0,58 \cdot 100 = \%58$$

Sonuç olarak, klasik olasılık kuralına göre 527 dil arasından rastgele seçilen herhangi bir dilde ‘Ton’ özelliğinin ‘tonlama bulunmuyor’ değerine sahip olma olasılığı %58’dir ve bu orana sahip bir dilde ‘Ton’ azrak bir özellik olarak ele alınmamaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda WALS’tte Türkçenin sahip olduğu

154 yapısal özelliğe ait her değerin meydana gelme olasılığı saptanmış, elde edilen sonuçlarda $\leq\%1$ sıklık gösteren değerler *çok ender*, $\leq\%7.2$ sıklık gösteren değerler *ender* olarak etiketlenmiştir.

4 Bulgular

WALS'te Türkçenin yapısal özelliklerine ilişkin değerler özellik kodlarına (ÖK) göre aşağıda Tablo 2'de sıralanmaktadır. Sesbilim (SB), biçimbilim (BB), adsıl ulamlar (AU), adsıl sözdizim (AS), eylemcil ulamlar (EU), sözcük dizilişi (SD), yalın tümceler (YT), bileşik tümceler (BT) ve sözlükçe (S) ulamları belirtilen değerlerin dünya dillerindeki sıklıkları yüzdelik olarak gösterilmekte, azrak grubuna giren değerler gri renk ile vurgulanmaktadır. Bu bölümde sadece Türkçenin azrak özellikleri ile ilgili detaylı bilgilendirme yapılmaktadır. Her bir özelliği tartışmak gibi bir amacımız olmadığı için belirli bir özellik hakkında daha detaylı bilgi almak için WALS'te ilgili özellik için verilen haritaya ve/ya konu başlığına danışabilirsiniz.

Tablo 2. Türkçenin Yapısal Özelliklerinin Değerleri ve Sıklıkları

ÖK	Ula	Değer	Yüzde
1A	SB	<i>Ortalama</i> (İng. Average)	%35.7
2A	SB	<i>Büyük</i> (İng. Large)	%32.6
3A	SB	<i>Ortalama</i> (İng. Average)	%41.4
4A	SB	<i>Hem Patlamalılarda ve Hem Sürtünmelilerde</i> (İng. In Both Plosives and Fricatives)	%27.8
5A	SB	<i>/p t k b d g/ Seslerinin Tümü Bulunuyor</i> (İng. None Missing in /p t k b d g/)	%44.9
6A	SB	<i>Bulunmuyor</i> (İng. None)	%82.8
7A	SB	<i>Gırtlaksıl Ünsüz Bulunmuyor</i> (İng. No Glottalized Consonants)	%72.5
8A	SB	<i>//, Duraksamalı Yanal Ünsüz Bulunmuyor</i> (İng. //, No Obstruent Laterals)	%68.4
9A	SB	<i>Artdamaksıl Genizsil Bulunmuyor</i> (İng. No Velar Nasal)	%50.1
10A	SB	<i>Ayrım Bulunmuyor</i> (İng. Contrast Absent)	%73.7
11A	SB	<i>Yüksek ve Orta</i> (İng. High and Mid)	%4
12A	SB	<i>Orta Derecede Karmaşık</i> (İng. Moderately Complex)	%56.3
13A	SB	<i>Ton Bulunmuyor</i> (İng. No Tones)	%58.2
14A	SB	<i>Değişmez Vurgu Bulunmuyor</i> (İng. No Fixed Stress)	%43.8

15A	SB	<i>Bağımsız: Vurgu Her Yerde Olabilir</i> (İng. Unbounded: Stress Can Be Anywhere)	%10.8
16A	SB	<i>Sözcük Vurgusu</i> (İng. Lexical Stress)	%7.6
17A	SB	<i>Dizem Vurgusu Bulunmuyor</i> (İng. No Rhythmic Stress)	%30.3
18A	SB	<i>Tümü Bulunuyor</i> (İng. All Present)	%88.7
19A	SB	<i>Bulunmuyor</i> (İng. None)	%79.1
20A	BB	<i>Sadece Birleşimli</i> (İng. Exclusively Concatenative)	%75.7
21A	BB	<i>Tek Üslü Durum</i> (İng. Monoexponential Case)	%43.8
21B	BB	<i>Tek Üslü Zaman-Görüşünüş-Kip</i> (İng. Monoexponential TAM)	%79.3
22A	BB	<i>Sözcük Başına 6-7 Ulam</i> (İng. 6-7 Categories per Word)	%21.3
23A	BB	<i>Bağlı İşaretleme</i> (İng. Dependant Marking)	%26.6
24A	BB	<i>Çift İşaretleme</i> (İng. Double Marking)	%9.3
25A	BB	<i>Tutarsız veya Diğerleri</i> (İng. Inconsistent or Other)	%51.2
25B	BB	<i>Sıfırdışı İşaretleme</i> (İng. Non-Zero Marking)	%93.1
26A	BB	<i>Yüksek Oranda Soneklemeli</i> (İng. Strongly Suffixing)	%41.9
27A	BB	<i>Üretken, Tam veya Parçalı Yineleme</i> (İng. Productive Full or Partial Reduplication)	%75.5
28A	BB	<i>Bağdaştırma Bulunmuyor</i> (İng. Not Syncretism)	%17.6
29A	BB	<i>Bağdaştırıcı Değil</i> (İng. Not Syncretic)	%40.9
30A	AU	<i>Bulunmuyor</i> (İng. None)	%56.4
31A	AU	<i>Cinsiyet Bulunmuyor</i> (İng. No Gender)	%56.4
32A	AU	<i>Cinsiyet Bulunmuyor</i> (İng. No Gender)	%56.4
33A	AU	<i>Çoğul Soneki</i> (İng. Plural Suffix)	%48.1
34A	AU	<i>Her Zaman Ad ve Zorunlu</i> (İng. All Nouns, Always Obligatory)	%45.7
35A	AU	<i>Kişi Gövdesi + Adsıl Çoğul Eki</i> (İng. Person Stem + Nominal Plural Affix)	%7.2
36A	AU	<i>İlişkisel Çoğul, Ekleyici Çoğul ile Aynı</i> (İng. Associative Same as Additive Plural)	%44
37A	AU	<i>Belirli Tanımlık Bulunmuyor ancak Belirsiz Tanımlık Bulunuyor</i> (İng. No Definite, but Indefinite Article)	%7.2
38A	AU	<i>Belirsiz Tanımlık, Sayı Olan 'Bir' ile Aynı</i> (İng. Indefinite Word Same as 'One')	%20.9

39A	AU	<i>Kapsayıcı/Dışlayıcı Bulunmuyor</i> (İng. No Inclusive/Exclusive)	%60
40A	AU	<i>Kapsayıcı/dışlayıcı Bulunmuyor</i> (İng. No Inclusive/Exclusive)	%39.5
41A	AU	<i>İkili Karşıtlık</i> (İng. Two-Way Contrast)	%53.8
42A	AU	<i>Farklı Çekimleme</i> (İng. Different Inflection)	%10.4
43A	AU	<i>Uzak Gösterim Adıllarıyla İlişkili</i> (İng. Related to Remote Demonstratives)	%8
44A	AU	<i>Cinsiyet Ayrımı Bulunmuyor</i> (İng. No Gender Distinctions)	%67.2
45A	AU	<i>İkili Kibarlık Ayrımı</i> (İng. Binary Politeness Distinction)	%23.6
46A	AU	<i>Kapsayıcı Ad Temelli</i> (İng. Generic-Noun Based)	%26
47A	AU	<i>Özdeş</i> (İng. Identical)	%55.9
48A	AU	<i>Kişi İşaretleme Bulunmuyor</i> (İng. No Person Marking)	%55.2
49A	AU	<i>6-7 Durum</i> (İng. 6-7 Cases)	%14.1
50A	AU	<i>Bakışımlı</i> (İng. Symmetrical)	%30.2
51A	AU	<i>Durum Sonekleri</i> (İng. Case Suffixes)	%43.8
52A	AU	<i>Özdeşlik</i> (İng. Identity)	%23.6
53A	AU	<i>Bir-inci, İki-nci, Üç-üncü</i> (İng. First/one-th, Two-th, Three-th)	%16.8
54A	AU	<i>Sonek ile İşaretleme</i> (İng. Marked by Suffix)	%12.7
55A	AU	<i>Tercihe Bağlı</i> (İng. Optional)	%15.5
56A	AU	<i>Biçim Olarak Farklı</i> (İng. Formally Different)	%34.4
57A	AU	<i>İyelik Soneki</i> (İng. Possessive Suffix)	%39.3
58A	AS	<i>Yok</i> (İng. Absent)	%82.3
58B	AS	<i>Hiç Bildirilmemiş</i> (İng. None Reported)	%95.8
59A	AS	<i>İyelik Sınıflandırması Bulunmuyor</i> (İng. No Possessive Classification)	%51.4
60A	AS	<i>Yüksek Oranda Ayırt Ediliyor</i> (İng. Highly Differentiated)	%55.8
61A	AS	<i>İşaretleme Bulunmuyor</i> (İng. Without Marking)	%58.8
62A	AS	<i>İyelik-Belirtme</i> (İng. Possessive-Accusative)	%17.2
63A	AS	<i>'Ve', 'İle'den Farklı</i> (İng. 'And' Different from 'With')	%55.9
64A	AS	<i>Özdeşlik</i> (İng. Identity)	%53.4
65A	EU	<i>Dilbilgisel İşaretleme</i> (İng. Grammatical Marking)	%45.4

66A	EU	<i>Geçmiş Zaman Bulunuyor, Uzaklık Ayrımı Bulunmuyor</i> (İng. Present, No Remoteness Distinctions)	%42.3
67A	EU	<i>Çekimli Gelecek Bulunuyor</i> (İng. Inflectional Future Exists)	%49.5
68A	EU	<i>Bitmişlik Bulunmuyor</i> (İng. No Perfect)	%51.3
69A	EU	<i>Zaman-Görünüş Sonekleri</i> (İng. Tense-Aspect Suffixes)	%58.9
70A	EU	<i>İkinci Tekil ve İkinci Çoğul</i> (İng. Second Singular and Second Plural)	%53.2
71A	EU	<i>Normal Buyrum + Normal Olumsuz</i> (İng. Normal Imperative + Normal Negative)	%22.7
72A	EU	<i>Büyükçül Dizge</i> (İng. Maximal System)	%35.4
73A	EU	<i>Çekimsel İstek Bulunmuyor</i> (İng. Inflectional Optative Absent)	%84.9
74A	EU	<i>Eylem Üzerinde Ekler</i> (İng. Affixes on Verbs)	%26.9
75A	EU	<i>Eylem Üzerinde Ekler</i> (İng. Affixes on Verbs)	%35
76A	EU	<i>Olasılık ve Gereklik Örtüşüyor</i> (İng. Overlap for Both Possibility and Necessity)	%17.3
77A	EU	<i>Dolaylı ve Dolaysız</i> (İng. Direct and Indirect)	%17
78A	EU	<i>Zaman Ulamının Parçası</i> (İng. Part of the Tense System)	%5.7
79A	EU	<i>Zaman</i> (İng. Tense)	%17.1
80A	EU	<i>Bulunmuyor</i> (İng. None)	%77.6
81A	SD	<i>ÖNE</i> (İng. SOV)	%38.5
82A	SD	<i>ÖE</i> (İng. SV)	%80.5
83A	SD	<i>NE</i> (İng. OV)	%38.4
84A	SD	<i>XNE</i> (İng. XO ^V) ³	%8.7
85A	SD	<i>Sonkonum İlgeçleri</i> (İng. Postpositions)	%47.7
86A	SD	<i>Tamlayan-Ad</i> (İng. Genitive-Noun)	%50.7
87A	SD	<i>Sıfat-Ad</i> (İng. Adjective- Noun)	%25
88A	SD	<i>Gösterim Adılı-Ad</i> (İng. Demonstrative-Noun)	%41.1
89A	SD	<i>Sayı-Ad</i> (İng. Numeral-Noun)	%39
90A	SD	<i>İlgi Tümceceği-Ad</i> (İng. Relative clauses-Noun)	%17.6
91A	SD	<i>Derece Sözcüğü-Sıfat</i> (İng. Degree word-Adjective)	%53.8
92A	SD	<i>Sonda</i> (İng. Final)	%41.8

3 X bu listede eğik, yalın dışı için kısaltma işareti olarak kullanılmaktadır.

93A	SD	<i>Soru Öbeği Tümcenin Başında Olmak Zorunda Değil</i> (İng. Not Initial Interrogative Phrase)	%66.7
94A	SD	<i>Karışık</i> (İng. Mixed)	%13.7
95A	SD	<i>NE ve Sonkonum İlgeçleri</i> (İng. OV and Postpositions)	%39.5
96A	SD	<i>NE ve Ortaç Yantümcresi Ad</i> (İng. OV and RelN)	%12.3
97A	SD	<i>NE ve Sıfat Ad</i> (İng. OV and AdjN)	%16.5
98A	YT	<i>Yalın-Belirtme</i> (İng. Nominative-Accusative)	%21.9
99A	YT	<i>Yalın-Belirtme</i> (İng. Nominative-Accusative)	%31.8
100A	YT	<i>Belirtme</i> (İng. Accusative)	%52.2
101A	YT	<i>Eylem Üzerinde Kişi Eki</i> (İng. Subject Affixed on Verb)	%56.5
102A	YT	<i>Sadece Edici Üye</i> (İng. Only the A Argument)	%18.4
103A	YT	<i>Tüm Üçüncü Tekil Biçimlerinde Sıfır</i> (İng. Zero in All 3sg Forms)	%8.5
104A	YT	<i>Edici ve Kişi Eylem Üzerinde Bulunmaz veya Aynı Anda Bulunmaz</i> (İng. A and P Do Not or Do Not Both Occur on the Verb)	%49.2
105A	YT	<i>Dolaylı Nesne Yapımı</i> (İng. Indirect-Object Construction)	%45.1
106A	YT	<i>Dönüşlüden Farklı</i> (İng. Distinct from Reflexive)	%60.7
107A	YT	<i>Bulunuyor</i> (İng. Present)	%43.4
108A	YT	<i>Karşıt Edilgen Bulunmuyor</i> (İng. No Antipassive)	%77.3
108B	YT	<i>Karşıt Edilgen Bulunmuyor</i> (İng. No Antipassive)	%76.9
109A	YT	<i>Nesne Ekleme Kurulumu Bulunmuyor</i> (İng. No Applicative Construction)	%66.6
109B	YT	<i>Nesne Ekleme Kurulumu Bulunmuyor</i> (İng. No applicative Construction)	%51.2
110A	YT	<i>Amaçlı Tür Bulunuyor ancak Ardışık Tür Bulunmuyor</i> (İng. Purposive but No Sequential Type)	%53.5
111A	YT	<i>Biçimbilimsel ancak Birleşik Bulunmuyor</i> (İng. Morphological but No Compound)	%68.6
112A	YT	<i>Olumsuzluk Eki</i> (İng. Negative Affix)	%25.4
113A	YT	<i>İkisi De</i> (İng. Both)	%44

114A	YT	<i>Bakımsız/Ulamsal</i> (İng. A/Cat)	%36.9
115A	YT	<i>Yüklem Olumsuzlaştırma Bulunuyor</i> (İng. Predicate Negation also Present)	%84.1
116A	YT	<i>Soru Parçacığı</i> (İng. Question Particle)	%62.5
117A	YT	<i>Tamlayan</i> (İng. Genitive)	%9.1
118A	YT	<i>Sözsüz Kodlama</i> (İng. Nonverbal Encoding)	%31.8
119A	YT	<i>Özdeş</i> (İng. Identical)	%30.3
120A	YT	<i>Olanaksız</i> (İng. Impossible)	%54.6
121A	YT	<i>Konumsal</i> (İng. Locational)	%44.3
122A	BT	<i>Boşluk</i> (İng. Gap)	%67.9
123A	BT	<i>Boşluk</i> (İng. Gap)	%55.5
124A	BT	<i>Özne Örtük Bırakılmış</i> (İng. Subject is Left Implicit)	%48.2
125A	BT	<i>Düzye İndirgenmiş</i> (İng. Deranked)	%56.4
126A	BT	<i>Düzye İndirgenmiş</i> (İng. Deranked)	%27.6
127A	BT	<i>Dengeli/Düzye İndirgenmiş</i> (İng. Balanced/Deranked)	%20.5
128A	BT	<i>Dengeli/Düzye İndirgenmiş</i> (İng. Balanced/Deranked)	%12.5
129A	S	<i>Farklı</i> (İng. Different)	%63
130A	S	<i>Farklı</i> (İng. Different)	%87.8
131A	S	<i>Ondalık</i> (İng. Decimal)	%53.4
136A	S	<i>M-T Adılları, Dizisel</i> (İng. M-T Pronouns, Paradigmatic)	%11.6
136B	S	<i>Birinci Tekil Kişide M Bulunuyor</i> (İng. M in First Person Singular)	%23
137A	S	<i>N-M adılları Bulunmuyor</i> (İng. No N-M Pronouns)	%81.5
137B	S	<i>İkinci Tekil Kişide M Bulunmuyor</i> (İng. No M in Second Person Singular)	%66
138A	S	<i>Sinitik 'cha'dan Gelen Sözcük</i> (İng. Words Derived from Sinitic 'cha')	%46.8
142A	SD	<i>Mantıksal Anlamlar</i> (İng. Logical Meanings)	%28.1
143A	SD	<i>E-Olumsuz</i> (İng. V-Neg)	%14.9
143E	SD	<i>Bulunmuyor</i> (İng. None)	%29.4
143F	SD	<i>E-Olumsuz</i> (İng. V-Neg)	%23.1
143G	SD	<i>Bulunmuyor</i> (İng. None)	%99.2
144A	SD	<i>BiçimbirimOlumsuz</i> (İng. MorphNeg)	%25.1
144L	SD	<i>ÖN [E-Olumsuz]</i> (İng. SO [V-NEG])	%23.2
144P	SD	<i>OlumsuzÖNE Bulunmuyor</i> (İng. No NegSOV)	%93.3
144Q	SD	<i>ÖOlumsuzNE Bulunmuyor</i> (İng. No SNegOV)	%90.2

144R	SD	ÖNolumsuzE Bulunmuyor (İng. No SONegV)	%57.9
144S	SD	Sonek Bulunuyor ve Çift Olumsuz Bulunmuyor (İng. Suffix&NoDoubleNeg)	%28.9

Tablo 2’de dökümü yapılan veriler belirli bir dil özelliğinin azrak kabul edilmesi için temel aldığımız Cysouw (2011)’in ≤ 7.2 ’lik eşiği göz önünde bulundurularak incelendiğinde bu eşikle uyumlu toplam dört bulguya ulaşılmaktadır. Türkçedeki azrak özelliklerin kodları sıklık sırasına göre küçükten büyüğe doğru olacak biçimde şunlardır: 11A (%4), 78A (%5.7), 35A (%7.2) ve 37A (%7.2). Aşağıda Türkçenin azrak özellikleri kolay okunurluk sağlamak için Tablo 3 üzerinde bütüncül bir biçimde gösterilmektedir.

Tablo 3. WALS Çerçevesinde Türkçenin Azrak Dil Özellikleri ve Oranları

ÖK	Ulam	Özellik	Değer	Yüzde
11A	SB	Ön Yuvarlak Ünlüler (İng. Front Rounded Vowels)	Yüksek ve Orta	%4
78A	EU	Tanıtsallığın Kodlanması (İng. Coding of Evidentiality)	Zaman Ulamının Parçası	%5.7
35A	AU	Bağımsız Kişi Adıllarında Çoğulluk (İng. Plurality in Independent Personal Pronouns)	Kişi Gövdesi + Adcıl Çoğul Eki	%7.2
37A	AU	Belirli Tanımlıklar (İng. Definitive Articles)	Belirli Tanımlık Bulunmuyor ancak Belirsiz Tanımlık Bulunuyor	%7.2

Tablo 3’te sıralanan azrak dil özelliklerini daha ayrıntılı bir biçimde ele almadan önce elde ettiğimiz bulgularla ilgili gözden kaçabilecek iki önemli noktadan söz etmemiz gerekmektedir.

İlk olarak, Tablo 3’te 35A kodlu Bağımsız Kişi Adıllarında Çoğulluk özelliğine ait ‘Kişi Gövdesi + Adcıl Çoğul Eki’ değeri görünürde %7.2 oranıyla azrak ulamlandırmasına uygun olsa da çalışmamız sırasında yapılan incelemelerde bu değer hatalı bir eşleşme olduğu saptanmıştır. ‘Kişi Gövdesi + Adcıl Çoğul Eki’ değerine sahip dillerde kişi adlarında çoğulluk aşağıda (3). örnekteki biçimde yapılandırılmaktadır (Daniel, 2005).

(3) <i>Çince</i>	
a. wō	wōmen
<i>ben</i>	<i>ben-ÇOĞ</i>
‘ben’	‘biz’
b. nī	nīmen
<i>sen</i>	<i>sen-ÇOĞ</i>
‘sen’	‘siz’

‘Kişi Gövdesi + Adıl Çoğul Eki’ değerine göre bu örnekte görülen örneğe benzer biçimde Türkçede 1.TKL ve 2.TKL adılların çoğul çekimleri *‘ben-ÇOĞ > benler’ ve *‘sen-ÇOĞ > senler’ biçiminde olmalıdır ancak Türkçede böyle bir kodlama ve kullanım bulunmamaktadır. Türkçe için uygun olan değer %8.8 sıklık oranına sahip ‘*Kişi Gövdesi + Adılsıl Çoğul Eki*’ (İng. Person Stem + Pronominal Plural Affix) olmalıdır, bu değere ilişkin bir örnek aşağıda (4). örnekte gösterilmektedir (Daniel, 2005).

(4) <i>Yukagir Dili</i>	
a. met	mit
<i>ben</i>	<i>ben.ÇOĞ</i>
‘ben’	‘biz’
b. tet	tit
<i>sen</i>	<i>sen.ÇOĞ</i>
‘sen’	‘siz’

(4). örnekte Yukagir dilinde olduğu gibi Türkçenin 1.TKL ve 2.TKL adıllarının çoğul çekiminde (‘ben.ÇOĞ > biz’ ve ‘sen.ÇOĞ > siz’) *bölünemeyen bağdaşım*lar (İng. non-segmental correlation) bulunmaktadır. Bölünemeyen bağdaşım sayı ve kişi ulamları arasında açık bir örüntü bulunmasına karşın bu örüntünün gövde ve ek olacak biçimde çözümlenemeyecek biçimde iç içe geçmesine gönderimde bulunmaktadır (Daniel, 2005). Öyle ki, 35A’nın konu başlığı altında bu değere sahip örnek diller arasında Evenkice, Yukagir dili, Murle dili ve Orokanın yanı sıra Türkçe de yer almaktadır. WALS’te saptadığımız bu tutarsızlık nedeniyle 35A kodlu özellik çalışmamızda azrak dil özellikleri açısından ele alınmamaktadır.

Elde ettiğimiz verilerle ilgili bir diğer önemli nokta, olası bir azrak dil özellikleri ölçeği çerçevesinde bulguların ulamlandırılması ile ilgilidir. Her ne kadar 11A (%4), 78A (%5.7) ve 37A (%7.2) kodlu özelliklerin Türkçedeki değerleri çalışmamızda azrak dil özelliklerini saptamak için temel aldığımız Cysouw (2011)’in ≤%7.2 oranı ile uyum gösterme koşulunu karşılarsa da §2.2’de söz ettiğimiz gibi bir dil özelliğinin *ender* kabul edilmesi için (1) *kalımsal bağımsızlık* ve (2) *bölgesel aralık* ölçütlerinin de gözetilmesi gerekmektedir.

Hatırlatacak olursak, *ender* ulamındaki azrak bir özelliğın (1) bulunduğu dilin diğer hiçbir aile üyesinde görünmemesi ve (2) bölgesel olarak yayılım göstermemiş olması gereklidir. Türkçedeki azrak özellikler Türkçenin yanı sıra Türk dil ailesinden Yakutça (Ön Yuvarlak Ünlüler, Tanıtısalılığın Kodlanması); Salarca, Gagavuzca (Tanıtısalılığın Kodlanması); Halaçça, İran Azericesi ve Karaçay-Balkarcada (Belirli Tanımlık) görölmektedir. Başka bir deyişle kalıtımsal bağımsızlık koşulu gözetilmemektedir, bu nedenle Türkçenin azrak özellikleri *ender* yerine *seyrek* olarak etiketlenmektedir. Şimdi Tablo 3'te sıralanan Türkçenin *seyrek* dil özelliklerini sırasıyla inceleyelim.

4.1 Ön Yuvarlak Ünlüler

Uluslararası Sesbilgisi Abecesinde (İng. International Phonetic Alphabet, kısaca IPA) yüksek ön yuvarlak ünlü /y/ sesbirimiyle (örn. /yn/: ün) kodlanırken, orta ön yuvarlak ünlü /ø/ sesbirimiyle (örn. /øzge/: özge) kodlanmaktadır (Maddieson, 2005; Hitch, 2017). Yüksek ön yuvarlak ünlü ve orta ön yuvarlak ünlünün aynı anda bir dilin sayımcasında bulunması dünya dillerinde %4 oranında görölen azrak bir özelliktir. Aşağıda Resim 2'de hem yüksek hem de orta ön yuvarlak ünlülere sahip dillerin dağılımı dünya haritası üzerinde gösterilmektedir (Maddieson, 2013).

Resim 2. Yüksek ve Orta Ön Yuvarlak Ünlülere Sahip Diller

Resim 2'de dünya dillerinde %4 oranında görölen hem yüksek hem de orta ön yuvarlak ünlülerin bulunduğu 23 dil abecesel sırayla şunlardır: Aikaná dili, Almanca, Azerice, Başkurtça, Bretonca, Çuvaşca, Fince, Fransızca, Fuzhou dili, Iaai dili, Kantonca, Kırgızca, Macarca, Marice (Ova), Natügu dili, Norveççe, Quiotepec Çinantekçesi, Selkupça, Tibetçe, Tuvaca, Türkçe, Wari' dili ve Yakutça.

Resim 2'ye göre hem yüksek hem de orta ön yuvarlak ünlülere sahip diller çoğunlukla Asya ve Avrupa kıtalarında yer almaktadır. Öyle ki Afrika, Kuzey Amerika ve Avustralya kıtalarındaki hiçbir dilin sayımcasında aynı anda /y/ ve

/ø/ sesbirimleri yer almamaktadır. Ural-Altay dil ailesinin⁴ Ural kolunda Fince, Macarca ve Selkupça dillerinde, Altay kolunda ise Tuvaca, Türkçe ve Yakutça dillerinin sayımcasında /y/ ve /ø/ sesbirimleri bulunmaktadır (Maddieson, 2013), bu kalıtsal ilişkiler nedeniyle Türkçede ve Yakutçada yüksek ve orta ön yuvarlak ünlülerin bulunması azrak özellikler çerçevesinde *seyrek* ulamına girmektedir.

4.2 Tanıtsallığın Kodlanması

Tanıtsallık konuşmacının sözcüde ifade ettiği bilginin kaynağının biçimbilimsel olarak işaretlenmesidir (de Haan 2005). Örneğin Türkçede ‘Ahmet gelmiş’ gibi bir tümcede {-mİş} biçimbirimi geçmiş zamanı ve dolaylı tanıtsallığı işaretlerken ‘Ahmet geldi’ tümcesinde {-DI} biçimbirimi geçmiş zamanı ve dolaysız tanıtsallığı işaretlemektedir. Geleneksel alanyazında tanıtsallık genellikle geçmiş zaman kipleriyle ilişkilendirilmiştir. Gencan (1974) geçmiş zaman kiplerini di’li geçmiş zaman kipi ve miş’li geçmiş zaman kipi olarak ikiye ayırır, buna göre her iki kipte de eylem konuşmadan önce gerçekleşmiştir ancak di’li geçmiş zaman kipi konuşmacının eylemi duyularıyla algıladığını ve/ya belirli bir olaya kesin olarak inandığı durumları işaretlerken, miş’li geçmiş zaman konuşmacının eylemi doğrudan gözlemediği, dolaylı olarak öğrendiği ya da kesinliğinden emin olmadığı durumları işaretler. Underhill (1976) ise geçmiş zamanı belirli geçmiş ve geçmişin hikayesi olarak ikiye ayırır, {-DI} biçimbirimiyle işaretlenen belirli geçmiş konuşmacının eyleme tanıklık ettiğini işaretlerken, {-mİş} biçimbirimi ile işaretlenen geçmişin hikayesinde böylesi bir tanıklık söz konusu değildir. Aksan (1983) ve Kornfilt (1997), geçmiş zamanı belirli geçmiş zaman ve belirsiz geçmiş zaman olarak ikiye ayırmaktadır; belirli geçmiş zamanda konuşmacı içinde bulunduğu zamandan önce gerçekleşen olayın ve/ya eylemin kesin olarak gerçekleşmiş olduğunu bildirirken, belirsiz geçmiş zamanda konuşmacı içinde bulunduğu zamandan önce gerçekleşen olayın ve/ya eylemin gerçekliğinden emin değildir, bilginin başka bir kaynaktan aktarıldığını sezdirir. Banguoğlu (1990)’da geçmiş zaman kipleri, görgü geçmişi ve işitme geçmişi olarak ikiye ayrılmaktadır; görgü geçmişi eylemin görüldüğü ve kesin olarak inanıldığı durumları işaretlemektedir, diğer yandan işitme geçmişi eylemin başkasından duyulduğunu ve/ya fark edilmeden gerçekleştiği durumları işaretler. Göksel ve Kerslake (2005)’e göre {-DI} ve {-mİş} biçimbirimlerinin her ikisi de geçmiş zaman kipidir ancak tanıtsallık işlevi sadece {-mİş} biçimbirimi ile sağlanmaktadır, {-DI} biçimbirimi ise *kiplik açısından tarafsızdır* (İng. modally neutral) yani sadece konuşmacının doğrudan sahip olduğu bilgiyi aktarmaya

⁴ Burada sözü edilen diller 15.07.2024 erişim tarihinde WALS veritabanında Ural-Altay dil ailesinin bir parçası olarak kabul edilmektedir, öte yandan güncel alanyazında Ural-Altay yerine “Transavasya dilleri” terimi de yeğlenmektedir (Johanson ve Robbeets, 2010). Bu çalışma WALS çıkışlı olduğu için Ural-Altay sınıflandırılması tercih edilmiştir.

yarar. Son olarak, Engin (2009) ve Korkmaz (2009), geçmiş zamanı grlen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman olarak ikiye ayırır, her iki araştırmacıya göre bu iki zaman arasındaki temel fark konuşmacının olay ya da eyleme tanıklık edip etmediğidir. Türkçedeki gibi tanıtısallığın zaman ulamının eylem üzerindeki görünümü ile kodlanması dillerde %5.7 oranında grlen azrak özelliktir. Aşağında Resim 3'te tanıtısallığın zaman ulamının parçası olduğu diller dünya haritası üzerinde gösterilmektedir (de Haan, 2013).

Resim 3. Tanıtısallığın Zaman Ulamının Parçası Olduğu Diller

Resim 3'te tanıtısallığın zaman ulamının bir parçası olarak kodlandığı diller gösterilmektedir, dünya dillerinde %5.7 oranında grlen bu özelliğın bulunduğu 24 dil abecesel sırayla şunlardır: Barasano dili, Bulgarca, Carapana dili, eence, Ekari dili, Ermenice (Bati), Evenkice, Farsça, Gagavuzca, Godoberi dili, Haydaca, Hunzib dili, İnguşca, Karayip dili, Khowar dili, Kurmana, Ladah dili, Lazca, Salarca, Tariana dili, Tucano dili, Tuyuca dili, Türkçe ve Yakutça.

Resim 3'ten anlaşılacağı üzere tanıtısallığın zaman ulamının parçası olarak kodlandığı diller iki temel noktada kümeleşme sergilemektedir, bu kümeleşmelerin ilki ve daha büyük olanı içinde Türkiye'nin de bulunduğu Bati Asya bölgesidir. İkinici ve daha kk kümeleşme bölgesi ise Güney Amerika'dadır. Orta Doğu ve Güney Amerika dışındaki diller daha aralıklı bir dağılım göstermektedir. Ural-Altay dil ailesinin Ural kolunda hiçbir dilde, Altay kolunda ise Evenkice⁵, Gagavuzca, Salarca, Türkçe ve Yakutçada tanıtısallık zaman ulamının bir parçasıdır. Türkçe, Yakutça, Gagavuzca ve Salarca arasındaki kalıtımsal ilişkiler nedeniyle bu dillerde tanıtısallığın zaman ulamının bir parçası olması özelliğı *seyrek* bir azrak özellik olarak ulamlanmaktadır.

⁵ Evenkice WALS'te Ural-Altay dil ailesinin Altay kolunda yer alan bir dil olsa da Tunguzca *cinsinde* (İng. genus) yer aldığı için ř4'te Türk dil ailesi grubunda yer almamaktadır.

4.3 Belirli Tanımlık

Belirli tanımlıklar (örn. İngilizcede ‘*the dog*’) ad öbeklerine eşlik eden, *belirlilik* (İng. definiteness) ve *özgüllük* (İng. specificity) kodlayan biçimbirimlerdir. Benzer bir biçimde, belirsiz tanımlıklar (örn. İngilizcede ‘*a cat/an apple*’) ad öbeklerine eşlik eden ve dinleyicinin bilgisi dışındaki bir şeyi belirten biçimbirimlerdir (Dryer, 2005). Türkçede belirli tanımlık bulunmasa da aynı zamanda sayı ulamında yer alan ‘bir’ belirsiz tanımlık işlevi görmektedir, öte yandan belirsiz tanımlık olan ‘bir’ ve sayı olan ‘bir’ tümce içerisinde farklı konumlarda bulunmaktadır. Belirsiz tanımlık olan ‘bir’ tümcede sıfattan sonra (örn. çürük *bir* elma), sayı olan ‘bir’ sıfattan önce (örn. *bir* çürük elma) konumlanmaktadır (Kornfilt, 1997, s. 275 aktaran Dryer, 2005). Alanyazında yapılan geleneksel çalışmalarda tanımlık farklı etiketlendirme ve sınıflandırmalarda karşımıza çıkmaktadır. Gencan (1974) ve Aksan (1983), belirsiz tanımlığı sıfatların bir türü olarak ‘belgisiz sıfatlar’ arasında sınıflandırılırken, Banguoğlu (1990) belirsiz tanımlığı, ‘belirtme sıfatları’ üst başlığı altında ‘belirsiz belirtme sıfatı’ olarak incelemektedir. Engin (2009) ve Korkmaz (2009) ise belirsiz tanımlığı ‘sayı sıfatları’ başlığı altında ele almaktadır. Underhill (1976) ve Kornfilt (1997)’ye göre, belirsiz tanımlık olan ‘bir’ tümcede sıfattan sonra konumlanırken (örn. boş bir kutu) sayı olan ‘bir’ (1) sıfattan önce konumlanmaktadır (örn. bir boş kutu). Göksel ve Kerlake (2005)’e göre ise *belirsiz belirleyicilerden* (İng. indefinite determiners) biri olan belirsiz tanımlık Türkçede ‘bir’ ile kodlanmaktadır. Öte yandan, Öztürk (2005) gibi bazı araştırmacılar, belirli tanımlığın bulunmadığı dillerde belirsiz tanımlığın da bulunamayacağı savıyla hareket ederek Türkçede belirli tanımlık olmadığı için belirsiz tanımlığın da bulunamayacağını savunmaktadır. Dillerde belirli veya belirsiz tanımlıkların hiç bulunmaması en az belirli tanımlığın bulunması kadar yaygındır, buna karşın bir dilde belirli tanımlık bulunmaması ancak belirsiz tanımlığın bulunması %7.2 oranında görülen azrak bir özelliktir. Aşağıda Resim 4’te belirli tanımlığın bulunmadığı ancak belirsiz tanımlığın bulunduğu diller dünya haritası üzerinde gösterilmektedir (Dryer, 2013).

Resim 4. Belirli Tanımlığın Bulunmadığı Ancak Belirsiz Tanımlığın Bulunduğu Diller

Resim 4’te belirli tanımlığın bulunmadığı ancak belirsiz tanımlığın bulunduğu 45 dil kırmızı nokta işaretiyle gösterilmektedir. Dünya dillerinde %7.2 oranında görülen bu özelliğe sahip diller abecesel sırayla şunlardır: Amele dili, Byansi dili, Duka dili, Farsça, Halaçça, İran Azericesi, Jakaltek dili, Japonca, Kantonca, Karaçay-Balkar dili, Keçuva dili (Huallaga), Kobon dili, Kokota dili, Kombio dili, Korowai dili, Lango dili, Lenakel dili, Lewo dili, Lezgice, Mam dili, Mangghuer dili, Niue dili, Nualu dili, Nupe dili, Nübye dili (Dongola dili), Obolo dili, Ocuilteco dili, Pări dili, Prasuni dili, Remo dili, Sabuanca, Santalca, Sio dili, Tacıkçe, Tashlhiyt dili, Tat dili (Güney), Tauya dili, Tayca, Telefol dili, Türkçe, Wahgi dili, Walman dili, Yagaria dili, Yaqui dili ve Zapotek dili (Berzah).

Resim 4 incelendiğinde belirli tanımlık özelliğinin ‘Belirli Tanımlık Bulunmuyor ancak Belirsiz Tanımlık Bulunuyor’ değeri ile ilgili iki farklı yorum yapılabilir. İlk olarak, en fazla yoğunluk Türkiye, Hindistan ve Güneydoğu Asya hayali çizgisi boyunca görülmektedir, Afrika ve Orta Amerika’da ise daha aralıklı bir dağılım gözlemlenmektedir. İkincisi, Avrupa kıtasında ‘Belirli Tanımlık Bulunmuyor ancak Belirsiz Tanımlık Bulunuyor’ değerinde hiçbir dil yoktur. Ural-Altay dil ailesine bakıldığında Ural kolunda hiçbir dilde, Altay kolunda ise Halaçça, İran Azericesi, Karaçay-Balkarca ve Türkçede belirli tanımlık bulunmazken belirsiz tanımlık bulunmaktadır. Türkçenin Halaçça, İran Azericesi ve Karaçay-Balkar dilleriyle olan kalıtımsal ilişkileri nedeniyle Türkçede belirli tanımlık bulunmazken belirsiz tanımlığın bulunması *seyrek* ulamına giren bir azrak özelliktir.

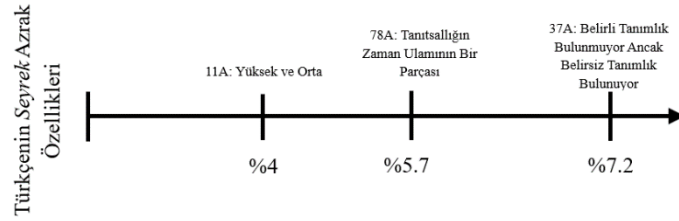
5 Sonuç

Çalışmamızda elde edilen bulgular sonucunda WALS veritabanına göre Türkçede azrak olarak etiketlenebilecek üç özelliğın yer aldığı saptanmıştır, bu özellikler dünya dilleri arasında görülme sıklıkları ve oranlarına göre sırasıyla şunlardır:

- i. hem yüksek ön yuvarlak ünlü /y/ hem de orta ön yuvarlak ünlü /ø/ sesbirimlerinin sayımcada yer alması dünya dilleri arasında sadece %4 oranında,
- ii. tanıtısalığın zaman ulamının bir parçası olması dünya dilleri arasında %5.7 oranında,
- iii. belirli tanımlığın bulunmaması ancak belirsiz tanımlığın bulunması ise dünya dilleri arasında %7.2 oranında görülmektedir.

Türkçede azrak olarak etiketlenebilen üç özelliğin üçü de dünya genelinde azca görülen ancak belirli dil aileleri ve/ya dil bölgelerinde paylaşılan özellikler oldukları için *seyrek* özellikler olarak ulamlaştırılmıştır. Türkçenin *seyrek* azrak dil özellikleri WALS'teki kodları ve değerleri ile aşağıdaki gibi bir ölçekle gösterilebilir.

Azrak özelliklerin saptanması ve çözümlenmesi, §1'de söz ettiğimiz gibi, dil tipolojisi çalışmalarına çeşitli açılardan katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda, dil tipolojisi çalışmalarında azrak özelliklerin saptanmasının getirilerini hatırlamakta yarar var. Özetleyecek olursak, azrak özellikler;

- i. dil yapısının çeşitliliği ve sınırlarını belirleme,
- ii. dil yapısı ile ilgili önyargıları sorgulama ve yıkma,
- iii. kalıtımsal dil ilişkilerini ortaya çıkarma,
- iv. kuramsal yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini sağlama,

açısından önem taşır. Bu çerçevede ele alındığında Türkçenin dünya dilleri arasında dilsel çeşitliliğin sınırlarında bulunan azrak özelliklerinin belirlenmesi Türkçenin tipolojisiyle ilgili yapılacak ileri çalışmalarda fikir verici nitelik taşıyabilir. Bunun yanı sıra, Türkçenin azrak özellikleri Türkçe ve diğer diller arasındaki tarihsel ve/veya kalıtımsal ilişkileri ortaya çıkarmak için destekleyici bir görev görebilir. Son olarak azrak özelliklerin varlığı, bu tür özelliklerin neden yalnızca belirli dillerde var olduğu ve neden daha fazla dilde görülmediği gibi soruları doğurur. Bu soruların yanıtlanması, kuramsal yaklaşımların gözden geçirilerek azrak özellikleri de kapsayacak biçimde genişletilmesini gerektirir.

Azrak özelliklerin doğası gereği bu tür özelliklerin incelenmesi ve ortaya çıkarılması bu çalışmada olduğu gibi büyük veritabanlarına başvurmayı ya da uzman olunan bir dilde ilgi çekici bir özellik ile karşılaşılması ve bu ilgi çekici özelliğin diğer akraba ve/ya bölgesel dillerle karşılaştırılması gerektirir (Cysouw ve Wohlgemuth, 2010, s. 3). Gelecek çalışmalarda WALS'in yanı sıra daha özgül konular için sesbilimsel bir veritabanı olan PHOIBLE; karma ve kırma dillerin derlendiği APiCS Online; dil tipolojisi veritabanı olan URIEL (Littell vd., 2017); İngilizcenin farklı ağızlarını derleyen eWAVE veritabanı (Kortmann vd., 2020) gibi kaynaklara başvurulabilir.

Bu alışmayla Türkçenin dünya dillerine kıyasla sahip olduğu azrak özellikler ortaya koyulmuş, böylelikle Türkçenin daha önce incelenmemiş bir alanına ilişkin yeni bulgular sunulmuş ve azrak tipolojik özellikleri konu eden alışmalar Türkçe alanyazınına tanıtılmıştır.

Kaynaklar

- Aikhenvald, A. ve Dixon, R. M. W. (2017). *The Cambridge Handbook of Linguistic Typology*. Cambridge University Press.
- Aksan, D. (1983). *Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, Adl, İlge, Bağlaç, nlem, Eylem)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Berge, A. (2010). Unexpected non-anaphoric marking in Aleut. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 1-22). De Gruyter Mouton.
- Bickel, B. (2017). Belhare. G. Thurgood, R. J. LaPolla (Yay. haz.), *The Sino-Tibetan Languages* içinde (s. 701). Routledge.
- Bickel, B. ve Nichols, J. (2003). Typological enclaves. *5th Biannual Conference of the Association for Linguistic Typology, Cagliari, September* (Vol. 18) içinde.
- Booij, G. E. (2005). *The grammar of words*. Oxford University Press.
- Butskhrikidze, M. (2010). The nature of consonant sequences in Modern Georgian. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 23-46). De Gruyter Mouton.
- Chen, R. ve Liu, H. (2014). Quantitative aspects of journal of quantitative linguistics. *Journal of Quantitative Linguistics*, 21(4), 299-340.
- Comrie, B. (1988). Linguistic typology. *Annual Review of Anthropology*, 17, 145-159.
- Croft, W. (1990). *Typology and universals*. Cambridge University Press.
- Cysouw, M. (2011). Quantitative explorations of the worldwide distribution of rare characteristics, or: The exceptionality of northwestern European languages. *Expecting the Unexpected: Exceptions in Grammar*, 411–432.
- Cysouw, M. ve Wohlgemuth, J. (2010). The other end of universals: theory and typology of rara. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 1-10). De Gruyter Mouton.
- Daniel, M. (2005). Plurality in Independent Personal Pronouns. M. Haspelmath, M. S. Dryer, D. Gill ve B. Comrie (Yay. haz.), *The World Atlas of Language Structures* içinde (s. 146-149). Oxford University Press.
- de Haan, F. (2005). Coding of Evidentiality. M. Haspelmath, M. S. Dryer, D. Gill ve B. Comrie (Yay. haz.), *The World Atlas of Language Structures* içinde (s. 318-321). Oxford University Press.
- de Haan, F. (2013). Coding of Evidentiality. M.S. Dryer ve M. Haspelmath (Yay. haz.), *WALS Online (v2020.3) içinde [Veri seti]*. Zenodo.

- <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533> <http://wals.info/chapter/78> Erişim tarihi: 15.07.2024
- De Vogelaer, G. ve van der Auwera, J. (2010). When typological rara generate rarissima: analogical extension of verbal agreement in Dutch dialects. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 47-74). De Gruyter Mouton.
- Dryer, M. S. (2005). Definite articles. M. Haspelmath, M. S. Dryer, D. Gill ve B. Comrie (Yay. haz.), *The World Atlas of Language Structures* içinde (s. 154-157). Oxford University Press.
- Dryer, M. S. (2013). Definite Articles. M.S. Dryer ve M. Haspelmath (Yay. haz.), *WALS Online (v2020.3)* içinde [Veri seti]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533> <http://wals.info/chapter/37> Erişim tarihi: 15.07.2024
- Dryer, M. S. ve Haspelmath, M. (2013). *WALS Online (v2020.3)* [Veri seti]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533> Erişim tarihi: 25. 05. 2024
- Eberhard, D. M., Simons, G. F. ve Fenning, C. D. (Yay. haz.). 2024. *Ethnologue: Languages of the World*. <http://www.ethnologue.com> Erişim tarihi: 06. 10. 2024
- Engin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayıncılık.
- Evans, N. ve Wilkins, D. (2000). In the mind's ear: The semantic extensions of perception verbs in Australian languages. *Language*, 76 (3) 546-592.
- Fábregas, A. ve Scalise, S. (2012). *Morphology: From data to theories*. Edinburgh University Press.
- Ferguson, C. A. (1978). Historical background of universals research. *Greenberg, Ferguson, and Moravcsik (ed.), Universals of human language*, 1.
- Frerick, D. (2006). *Raritäten in den Sprachen der Welt*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Westfälische Wilhelms-Universität Münster.
- Gencan, T. N. (1974). *Dilbilgisi*. Kanaat Yayınları.
- Gerner, M. ve Bisang, W. (2010). Social-deixis classifiers in Weining Ahmao. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 75-94). De Gruyter Mouton.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Greenberg, J. H. (1963). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. *Universals of language: Report of a conference held at Dobbs Ferry, New York, April 13-15, 1961*. MIT.
- Hammarström, H. (2010). Rarities in numeral systems. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 11-60). De Gruyter Mouton.
- Hammarström, H., Forkel, R., Haspelmath, M. ve Bank, S. (2024). *Glottolog 5.0* [Veri seti]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10804357> Erişim tarihi: 06.10.2024
- Hanke, T. (2010). Additional rarities in the typology of numerals. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 61-90). De Gruyter Mouton.

- Harris, C. A. (2010). Explaining typologically unusual structures: the role of probability. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 91-104). De Gruyter Mouton.
- Haspelmath, M. (2009). The Typological Database of the World Atlas of Language Structures. *The Use of Databases in Cross-Linguistic Studies*. Mouton de Gruyter.
- Haude, K. (2010). “She kisses her late husband” = “She kissed her husband”: nominal tense in Movima. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 95-116). De Gruyter Mouton.
- Helmbrecht, J. (2010). The accentual system of Hocak. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 117-144). De Gruyter Mouton.
- Hitch, D. (2017). Vowel spaces and systems. *Toronto Working Papers in Linguistics*, 38. University of Toronto.
- Hockett, C. F. (1963). The problem of universals in language. *Universals of language: Report of a conference held at Dobbs Ferry, New York, April 13-15, 1961*. MIT.
- Hyman, L. M. (2010). Affixation by place of articulation: The case of Tiene. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 145-184). De Gruyter Mouton.
- Iacobini, C. (2006). Morphological Typology. Brown, K (Yay. haz), *Encyclopedia of Language & Linguistics* içinde (s. 278-282). Elsevier.
- Iosad, P. (2010). Right at the left edge: initial consonant mutations in the languages of the world. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 105-138). De Gruyter Mouton.
- Johanson, L., ve Robbeets, M. I. (2010). *Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Genealogy, Contact, Chance*. Harrassowitz.
- Kelkar-Stephan, L. (2010). Future tense to express habitual past or present, and past tense to express immediate future. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 185-208). De Gruyter Mouton.
- Klamer, M. ve Kratochvil, F. (2010). Abui tripartite verbs: exploring the limits of compositionality. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 209-234). De Gruyter Mouton.
- Klamer, Marian (1998). *A Grammar of Kambera*. (Mouton Grammar Library, 18.) Mouton de Gruyter.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. Routledge.
- Kortmann, B., Lunkenheimer, K. ve Ehret, K. (2020). The Electronic World Atlas of Varieties of English. Zenodo. DOI: 10.5281/zenodo.3712132 Erişim tarihi: 21.07.2024
- Kroeger, P. (2005). *Analyzing grammar: An introduction*. Cambridge University Press.

- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Lieber, R. (2009). *Introducing morphology*. Cambridge University Press.
- Littell, P., Mortensen D., Lin K., Kairis, K., Turner, C. ve Lori L. (2017). URIEL and lang2vec: Representing language as typological, geographical, and phylogenetic vectors. *Proceedings of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics: Volume 2* (s. 8-14).
- Maddieson, I. (2005). Front rounded vowels. M. Haspelmath, M. S. Dryer, D. Gill ve B. Comrie (Yay. haz.), *The World Atlas of Language Structures* içinde (s. 50-53). Oxford University Press.
- Maddieson, I. (2013). Front Rounded Vowels. M.S. Dryer ve M. Haspelmath (Yay. haz.), WALS Online (v2020.3) içinde [Veri seti]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533> <http://wals.info/chapter/11> Erişim tarihi: 15.07.2024
- Malchukov, A. (2010). “Quirky” case: rare phenomena in case-marking and their implications for a theory of typological distributions. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 139-168). De Gruyter Mouton.
- McFarland, T. (2010). Ideophones and templatic morphology in Toton. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 235-246). De Gruyter Mouton.
- Michaelis, S. M., Maurer, P., Haspelmath, M. ve Huber, M. (2013). Atlas of Pidgin and Creole Language Structures Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://apics-online.info> Erişim tarihi: 21.07.2024
- Miestamo, M. (2010). Negatives without negators. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 169-194). De Gruyter Mouton.
- Moran, S. ve McCloy, D. (2019). PHOIBLE 2.0. Jena: Max Plank Institute for Science of Human History. <http://phoible.org> Erişim tarihi: 21.07.2024
- Newmeyer, J. F. (2010). Accounting for rare typological features in formal syntax: three strategies and some general remarks. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 195-222). De Gruyter Mouton.
- Nitz, E. ve Nordhoff, S. (2010). Subtractive plural morphology in Sinhala. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 247-266). De Gruyter Mouton.
- Öztürk, B. (2005). *Case, referentiality and phrase structure*. Doktora Tezi. Harvard University.
- Pilot-Raichoor, C. (2010). The Dravidian zero negative: diachronic context of its morphogenesis and conceptualisation. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 267-304). De Gruyter Mouton.

- Plank, F. (2000). Das grammatische Raritatenkabinett. A leisurely collection to entertain and instruct. <https://typo.uni-konstanz.de/raraalt/intro/index.php> Erişim tarihi: 16.05.2024
- Plank, F. ve Schellinger, W. (1997). The uneven distribution of genders over numbers: Greenberg Nos. 37 and 45. *Linguistic Typology*, 1(1), 53-101.
- Rhodes, A. R. (2010). Relative root complement: a unique grammatical relation in Algonquian syntax. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 305-324). De Gruyter Mouton.
- Rijkhoff, J. (2010). Rara and grammatical theory. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 223-240). De Gruyter Mouton.
- Schleicher, A. (1859). *Zur Morphologie der Sprache*. 1. Baskı. No. 7. Eggers.
- Singer, R. (2010). Mawng lexicalised agreement in typological perspective. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 325-340). De Gruyter Mouton.
- Song, J. J. (2001). *Linguistic typology: Morphology and syntax*. Routledge.
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge University Press.
- Tuttle, G. S. (2010). Syllabic Obstruents in Ahtna Athabaskan. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 341-358). De Gruyter Mouton.
- Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*. The MIT Press.
- Uuskula, M. ve Sutrop, U. (2010). The puzzle of two terms for red in Hungarian. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 359-376). De Gruyter Mouton.
- Voisin-Nouguier, S. (2010). Possessive voice in Wolof: a rare type of valency operator. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rara & Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity* içinde (s. 377-400). De Gruyter Mouton.
- Wichmann, S. ve Holman, W. E. (2010). Pairwise comparisons of typological profiles. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s. 241-254). De Gruyter Mouton.
- Wohlgemuth, J. (2010). Language endangerment, community size and typological rarity. J. Wohlgemuth ve M. Cysouw (Yay. haz.), *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory* içinde (s.255-278). De Gruyter Mouton.
- Wohlgemuth, J. ve Cysouw, M. (2010). *Rethinking Universals: How Rarities Affect Linguistic Theory*. Mouton de Gruyter.
- Yuzer, A.F. (2009). *İstatistik* (Vol. 1448). Anadolu Universitesi.